

HUMBUG – HELYZET – HAZA

MÉREY KATALIN

*Ős patkány terjeszt kórt miköztünk;
a meg nem gondolt gondolat,
belezabál, amit kifőztünk,
s emberből emberbe szalad.
Miatta nem tudja a részeg,
ha kedvét pezsgőbe öli,
hogy iszonyodó kis szegények
üres levesét hörpöli.*

József Attila

HUMBUG ÉS AMI MEGVAN MÉG BELŐLE

Olcsóbb-e a sacharin, mint a cukor? Lehet, hogy nem, de alkalmasabb. Kézenfekvő csempészáru a piacon.

Piac. A tartalma állandóan változik; fejlődik, sorvad a korrallal együtt, és híven tükrözi minden idők fonákját, a neve pedig mint valami szociográfiás helyzetkép a népi szemléletről és a nyelvi leleményről árulkodik. Hívták lengyel piacnak, románnak, kínainak; Szabadkán Bolhapiac, Újvidéken Nejlon, Zomborban egyszerűen csak Ócskapiac a neve.

Látom az anyámat, ahogy a randa papucsban slattyogó szomszédasszonnyal kárál. Látom, ahogy odateszi, visszaveszi, rakja ide-oda a használhatatlan ruháinkat, a hordhatatlanul magas sarkú amerikai szandálokat. Melyiknek lehetne levágnatni a sarkából? Mit is mondott a suszter? És érdemes-e? És kifizetődik-e? A szomszédasszony harminc

százalékot kér, kemény harmincat, az anyám húszat alig adna. – A nagyságos asszony nem állna oda ötven százalékért sem, de sajnálja . . . Az anyám elhallgat, nem kárál már, mert igaz. Ő nem állna oda. Inkább megint összeveszik az apámmal, mert sose elég semmi, mert minden drága, mert a pénz . . . mert a háború . . . mert . . .

Összekulcsolom a kezem. Szorosan kulcsolom, egészen kifehérednek a büttyeim. Olyan a kezem, mint az apámé. Egyre olyanabb. Látom az apámat, látom az arcát, hallom a hangját. Hallom, ahogy az anyám mesterkedéseire, magyarázkodásaira azt mondja: humbug. Mert csalt itt-ott egy kicsit az anyám. Csak egy kicsit és csak itt-ott. Egy kis kölnire, szagos szappanra vagy valami másra, apróságra. A valami más pedig mindig bővli volt. Látom az apám szemét, ahogy villan, látom a száját, ahogy mondja.

A siránkozás humbug volt, és humbug volt minden csalás, üres látvány, hazugság, duma. A műrostos aszalterítőt, a faggyúszagú szagos szappant elintézte egy bővlival. A humbug több volt. A bővliről mindenki tudta, hogy mi, tele voltunk háborús bővlival. Volt, aki f-fel ejtette, volt, aki v-vel, a nagynéném egyenesen rövid o-val, i nélkül, p-vel és f-fel, valahogy úgy, hogy: pofl, de hogy mit jelent, azt mindenki pontosan, világosan tudta. A humbug már nem volt ilyen egyszerű. Ő élt, változott, hol bővült, hol szűkült a jelentése. Egyszer az apám rosszkedvében a vasárnapi prédikációra is rámondta. A nagymama akkor három napig imádkozott bűnbocsánatért, mert az ő számára nem az volt, hanem szentbeszéd. Rejtett magában a humbug valami baljóslatút, lenézést, lebecsülést, be- és elzárkózást. Jelentett bölcs belátást és felsőbbrendűséget. Azt sugallta, hogy az embert nem lehet csak úgy félrevezetni, bolonddá tenni, nem lehet légvárakkal, üres szavakkal, holmiféle ígéretekkel, átlátszó hazugságokkal, kézzelfogható és csak egyetlen egyféleképpen értelmezhető dolgokkal becsapni – szomjasan átvezetni a víz fölött, mondják itt újabban. Ez viszont szerintem humbug és szellemi bővli a javából minden rá vonatkozó magyarázkodással együtt.

Az Ócskapiacon és az üzletekben bővli lehetett kapni, az újságokban, a rádióban humbug harsogott. Humbug volt az is, ami a városháza előtti térről egész hozzánk hallatszott. A míting. Zengett tőle az udvar, elnyomta a harangszót, föl kavarta az egész várost. Kötelező volt, kényszer, időrabló üresség. Amolyan nesze semmi, fogd meg jól. Gyerekkoromban rengeteg mítinget tartottak. Új szó volt ez és új forma. Nem tudtuk,

honnan jött, hogyan kell írni. Volt, aki hosszú i-vel ejtette, volt, aki áhítatosan, volt, aki leplezetlen utálattal. Kirendelték az iskolásokat, odaterelték a képző, a gimnázium diákjait, odaparancsolták a vállalatokat gépirókisasszonyostul, igazgatóstul, mindenestül. Mi az első mellékutcában, a nyolcas szám alatt laktunk, négyháznnyira tehát a saroktól, a tértől. Ha akartuk volna, otthonról hallgathattuk volna a szónokokat, de nem akartuk. Az apám se hallgatta őket, inkább hazasomfordált.

Meghonosodott azóta a míting. Le tudjuk írni, megszoktuk, vígan ragozzuk, képezzük, már egész otthonos, mindennapos ő is, a tartalma is. Szinte megszerettük, hiszen velünk él, változik.

A nagymama nem szerette. Se a meetinget, se a humbugot. A maszlagot használta helyette, azt beadni, megetetni, bevenni, lenyelni szokták. Pedig jó szó volt a humbug. Vaskos, sokatmondó. Megkímélte az embert, hogy nevéen nevezzen valamit; kímélt, de állásfoglalás volt mégis. Színt vallott vele az ember. Bélyeg lehetett vagy kitüntetés, ahogy vesszük. Érzelem, értelem, indulat, legyőzöttség és felülkerekedés bujkált benne. És benne foglaltatott az ellenszegülés, az ellenállás, az egyenruhába bújtatott gondolatok megvetése.

A nagymama nem szerette a humbugot, kitartóan maszlagnak mondta, de én jobban emlékszem az apám szavára. Látom az apámat, és látom az arcát, értem az arckifejezését, és értem, hogy mit gondol, hallom a hangját, és hallom, ahogy tizenöt év távolából csendes fölismeréssel ideszól: ne törődj vele, humbug.

HELYZET

„A történelem csöbrök és vödrök váltakozó sora, ez a természete . . .”

Harmonia caelestis

Éjszaka van, és hosszú az éjszaka.

Az éjszaka hosszú, és csípnek a szúnyogok. Érzik a vesztüket, mondaná a nagymama, de nem mondja, mert már rég nincs. Jobb is!

Ezek a szúnyogok egész éjjel csípnek, érzik a vesztüket. Akkor mégsem örökkévalók, mint a nyomor, a piszok meg a sötétség! Akármerre fordul az ember, akárhogy, ott vannak. Micsoda lények! Csípnek, támadnak, az ember tudja, hogy jönnek, de hova menjen a nagy éjszakában.

Rendes szúnyog nem csíp éjszaka. Nappal se, csak alkonyatkor. Ez nem ül el kilenc óra tájban. Éjjel-nappal fönn van, nem hagy pihenni, nem hagy nyugodni. Úgy látszik, éjszaka is lát, és jó neki a sötét. Az éjszaka az otthona. Telhetetlen, ráveti magát az ember védtelen arcára, lezárt szemére, szorosra csukott szájára.

Szúnyogok mindenütt vannak, mindenhová befolytak, mint élő kis torpedók zúgva támadnak. Résen kell lenni, figyelni kell, és tartani tőlük. Az ember szinte úgy érzi, hogy fölfalják. Nyüsztene, lapulva, lapítva menekülne, de csak vakarózik a piszkos körmével.

Meddig tart egy ilyen éjszaka?

Az ember tudja, ha farkasokkal van, együtt kell üvöltenie velük. És ha szúnyogokkal van? És ha kannibálokkal, piócákkal? Az ember eljárt-szik a lehetőségekkel. Várja a reggelt, hallgatja a szúnyogokat, és gondolkodik. Kénytelen. Sok minden az eszébe jut, sok mindent gondol . . . át, ki és meg.

Ki kellene nyitni az ablakot. Tiszta levegőt kellene beengedni. Talán egy kis világosság is beszűrődne. De nem lehet. Ajtó, ablak zárva. Én is be vagyok zárva. A négy fal közé, az álmatlanságba, a följajzott aludni vágyásba, a sötétségbe, a szúnyogok közé. És mi lesz, ha van köztük ős szúnyog? Ős szúnyog terjeszt kórt. Kolerát, pestist, maláriát, himlőt vagy leprát, valamit, ami az embernek nem a testét támadja meg. Kergeemberkórt . . .

Kerge . . . ember . . . kór . . .

Kerge ember, kergeember, emberkór, kergekór, KERGEEMBER-KÓR.

Legyek is vannak. Nagy, kövér, fekete legyek meg zöld potrohú undok terhes példányok, amik majd mindent beköpnék. Mindig így mondta a nagymama: A legyek mindent beköpnék.

Igy mondta a nagymama, és újságpapírosra szórt kristálycukorral csalogatta a legyeket meg a szúnyogokat meg a mindenféle kártékony rovar a légyfogó üvegbe. Nem azt a randa, ragadós vacakot használta, amit odarajszögeztek a szemöldökfára, és amin napokig zúgtak, züm-mögtek. Csak kitette a hasas légyfogó üveget a cukor fölé, a legyek meg a cukorról fölszállva bennrekedtek, s addig röpködtek körbe-körbe, míg el nem szédültek, és bele nem fulladtak az üveg aljába öntött ecetes vízbe.

Ecet . . . a régi házunk . . . a nagymama . . . mindent ecettel tisztított, gyertyatartót, rézüstöt, petróleumlámpát . . . a legyeket is azzal . . .

Már azt hittem, megvirrad, de megint alkonyodik. A sanyarú Föld csak fordult egyet keserű levében, és éjszaka után alkonyt szült már megint. Most minden megtörténhet, ez a korlátlan lehetőségek éjszakája. A szúnyogok óriásira nőttek, a legyek mindent beköptek, a nagymama kitette a légyfogó üveget; most lesés van és leskelődés; lapulok, sunyítok, várok és változom.

Már egész más vagyok. Kicsi, a kis fűszálnál is kisebb, másmilyen és fölösleges: egy pillanat vagyok a történelem agyonkoptatott kerekasztalán.

Csőbör és vödör.

De melyik itt a csőbör, és melyik a vödör?

Az éjszaka sötét, az örök világosság fényeskedik, nyugodjunk békében.

HAZA

*Otthon,
ház, haza, házak,
haza, hazák . . .*

Nem akarok én máshova, csak haza!

Nem tudok én másképpen, csak így.

Nem tudok másképpen szeretni, másképpen gyűlölni, másképpen lélegezni, másképpen beszélni.

Roppanva, nyomorítva, meg-megállva; tétován, tévelyegve; vergődve és vágyódva. Nem másképpen, csak így.

Sem látni, sem hallani, sem mondani, sem gondolni. Sem mást, sem másképpen. Az ember az anyanyelvén gondolkodik.

Mindennap meghal valaki, mindennap kevesebben értik, amit és ahogy . . ., de mégsem tudok másképpen. És nem akarom, hogy mindig meghaljon valaki!

Nem akarom, nem akarok. Nem!

Nem akarok másképpen beszélni azokkal, kik még vagyunk. Akikkel veleszületett birtokos személyrag, a múlt idő hosszú t-je és a tárgyas ragozás, akikkel egyformán foggal képezzük a biztos jövőt, akikkel egyformán járjuk a régi város régi útjait közös szavakat keresve, akikkel

egyformán sóvárogva, áhítva, kívánva, szeretve, nem szeretve, érte és nem érte ismeretlen hangok, ismeretlen arcok, ismeretlen házak között együtt kutatunk ismerős hangok, ismerős arcok, ismerős házak után.

Nem akarom, hogy meghaljunk. Keresem azokat, akik még vagyunk. Akik vagyunk még. Örülök nekik, utánuk fordulok, ha meghallom őket, elkísérem őket, ha elmennek, elébük megyek, ha visszajönnek. Eléjük megyek, és odaadom nekik, amim van, az otthoni estéket, az alkony szagát, ami éles és lágy, jó és rossz, fáj és boldogít, és elmúlt. Odaadom nekik, hogy megtartsák, hogy megőrizzék. Ha csak egyszer megértik, ha csak egyetlenegyszer megérzik, meg fogják tartani. Akkor nem fog mindenki meghalni, nem lesz múlt, ami elmúlt.

Odaadom az esőszagú otthoni délutánokat, az apró kis kiszűrődő hangokat, a falak éjszakai neszezését, az orgonafák illatát és a Körútról odaérződő hársakat, a fanyar őszi leveleket, az először befűtött cserép-kályháktól széngázos téli napokat, a cirmos péter-páli alma észbontó zamatát, a nagybátyám oltotta csodagyümölcsöket, a kecskeméti piros barackot, amit az apám nyesett, az árpaéró körtét, amit az anyám szeretett, a nővérem porcelán színű futórózsáját, a nagymama bódító jázminbokrát, a nagyapám örök élő emlékét . . .

Szeretném fölmarkolni legalább egy töredékét annak, amit nagyanyám szavai fenntartottak, megőriztek, megtartottak. Szeretném két kézzel osztogatni ezeket a százszor szép szavakat, szeretném, ha a nagyszerű örökségből, amit elhoztam múltba tűnő házunk falai közül, másoknak is jutna. Legalább egy hang, egy szó, egy fogalom.

Jusson azoknak, akik szeretik és vállalják, és merik szeretni, és merik vállalni. Jusson azoknak, akik ismerve keresik, ismeretlenül fölismerik, akik ki tudják és ki merik ejteni furcsa magánhangzóit, szokatlanul hosszú képzett szavait.

Jusson belőle unokatestvéreimnek, a szétszéledteknek és az otthon levőknek, akiknek apái ott születtek, ott éltek, azokban a szobákban, amelyekben az én apám.

Jusson az unokáknak, az eltávozottaknak és az itt levőknek, akik lassan már elfelejtik vagy kényelemből nem használják a város magyar nevét. Azét a városét, ahol születtek, ahova egyszer vagy testben vagy lélekben, de mindenképpen vissza kell térniük, hogy élhessenek, beszélhessenek, és emberek maradjanak.

Jusson a dédunokáknak. Annak a kevés kiválasztottnak – mert a kiválasztottak mindig kevesen vannak – aki még érti, érzi, tudja, akarja és nem szégyelli. Jusson nekik, mert ők részesültek a Kegyelemben. Jusson nekik, nehogy föladják, jusson nekik, hogy még jobban tudják: érdemes és megéri, nekünk ez az egyetlen, bennünk él, és mi őbenne.

Jusson azoknak is, akik nem értik. A dédunokák között bizony ők vannak többen, ők, akik nem értik, és fájnak. Ők, akik nem értik, pedig apáik öröksége őket is megilleti. Nem tehetnek róla, hogy számukra elkallódott, hogy a történelmi véletlenek törvényszerűsége folytán ki-maradtak belőle. Ők vannak többen, az önhibájukon kívüli vesztesek. A régi ház az ő számukra hiába őrzi a dédapák szavát, az egyetlen anyanyelv hiába álmodja számukra a dédunokák álmait.

Mi gazdagok vagyunk az élő anyanyelvben, ők szegények az elfelejtettben. Kiváltságosok vagyunk. Lefordíthatjuk a szavakat, a mondatokat. Lefordíthatjuk a vágyakat és az álmokat is, lefordíthatjuk akár az egész világot, csak az egy anyanyelvet nem fordíthatjuk le soha.